PERISKOP
FORUM FOR KUNSTHISTORISK DEBAT

Periskop: Forum for kunsthistorisk debat

Nr. 36, 2026

“STEN – Materielle grundlag for kunst og arkitektur”

Titel: “Forstenet antropocæn: Balke, Lundbye og de geologiske fortællinger”

Forfatter(e): Gry Hedin

Sidetal: 146–150

Dato: 02.11.2026

DOI: 10.7146/periskop.v2026i36.172341

GRY HEDIN

Forstenet antropocæn: Balke, Lundbye og de geologiske fortællinger

Det antropocæne må forsvinde. Vi må finde en anden måde at sætte det geologiske i relation til klima- og biodiversitetskriserne, der ikke med *antropos* navngiver en geologisk epoke efter mennesket. Sten, der for geologerne er en vigtig nøgle til at forstå jordens historie, repræsenterer en helt anderledes dyb og kompleks tidslighed. En stens livsbane skal tælles i millioner af år, fra den som afkølet magma eller aflejret materiale hærder for langsomt at blive skubbet på og nedbrudt af vand, is og mikroliv. I processen afgives der næringsstoffer til planterne, og herfra går mineralerne i kredsløb til andre planter og dyr for siden igen at aflejre sig, forstene eller smelte.

Når vi taler om en *antropocæn* epoke, giver vi med vores korte tidsperspektiv for hurtigt "os selv" en afgørende rolle. "Os selv" forstået som den lille procentdel materielt rige mennesker, der står for en meget stor del af klimabelastningen (IPCC 2022, 13), og som kan have svært ved at sætte sig ind i, hvordan livet blev levet blot få generationer tilbage. Antropos i det antropocæne dækker ikke de mange mennesker, der stadig efterlever og overleverer tidligere tiders levevis og naturkundskab, mens de kultiverer jorden.

I Danmark skal vi ikke længere tilbage end til 1840 for at finde en befolkning, hvor kun 25,4 % boede i købstæderne, og hvor det manuelle arbejde med jorden var et livsgrundlag for mange (Statistisk Tabelværk 1842, V). I Johan Thomas Lundbyes tegning fra 1844 udgør sten, træer og jord sammen med et grublende menneske billedets elementer **[1]**. Ved stenens og træets rod står indskriften "Perfectum – Præsens – Futurum": førnutid – nutid – fremtid, og en ung mand ses i spekulation over fortid, nutid og fremtid (Hedin 2023, 61). Han har sat sig på en sten under et træ og dækker ansigtet med hænderne for at lade sig opsluge af perspektiver, der er større end ham selv.

Mon ikke det er gråstenen, som indskriftens perfektum sigter til? Der gror en nøjsom lav på den, og den er det stabile underlag for den siddende. Træet over den unge mand har sin egen årlige rytme og er i stand til at leve længere end ham, men stenen har en større kapacitet til at stå stille og blive ved. Tænker vi os et reelt sted for Lundbyes motiv, vil træet og den unge mand for længst være væk, men stenen kan stadig være der, og lavet på dens overflade vil kun have krattet sig en smule længere ned.

Der er ganske få år fra Lundbyes tegning, til den norske maler Peder Balke i slutningen af 1840'erne fortolkede hav, sten og klipper i det lille maleri *Oprørt hav med et dampskib nær den norske kyst* **[2]**. I 1832 sejlede Balke langs kysten fra Trondheim til Nordkap for at finde motiver, han senere kunne male frem af sin hukommelse. Han gjorde turen, få år efter at Norge i 1827 havde fået sine første to dampskibe, Constitution og Prins Carl (Blang-

strup 1915, 500). De kunne som skibet på maleriet sætte sejl, hvis maskinen svigtede.

Som Lundbye udspænder Balke billedet mellem korte og lange tidsligheder. Klippeformationerne og stenene kan have ligget her i tusindvis af år, og vejr, vind og hav har i forskellig grad slebet deres kanter. Damperen, derimod, var det sidste nye og er ude i det hårde vejr. Den er kommet alarmerende tæt på kysten.

Udledninger fra de første dampmaskiner er blevet fundet i iskerner fra gletsjere, og da den hollandske kemiker Paul J. Crutzen og den amerikanske biolog Eugene Stoermer i 2000 foreslog en *antropocæn* epoke, pegede

[1] Johan Thomas Lundbye: *"Perfectum – Præsens – Futurum". Ung mand siddende under et træ på en sten med hænderne for ansigtet*, 1844. Tegning, 174 x 220 mm. SMK.

[2] Peder Balke: *Oprørt hav med et dampskib nær den norske kyst,* 1847-1850. Olie på papir, 33,5 x 42,5 cm. SMK.

de på opfindelsen af dampmaskinen i 1784 som et muligt startpunkt (Crutzen & Eugene Stoermer 2000, 17-18). Siden besluttede man sig for at vælge tiden efter Anden Verdenskrig som startpunkt for epoken, og forslaget om en ny geologisk epoke blev taget under behandling af en kommission nedsat af International Union of Geological Sciences. Forslaget blev dog afvist i marts 2024. Ikke fordi man var uenig i, at en del af menneskeheden havde tilført klimasystemer og geologiske lag massive ændringer, men fordi det antropocæne mere end en epoke ligner en transformerende begivenhed – en slags eksplosion eller katastrofe (IUGS 2024).

Det antropocæne har fejlet som navn for en epoke, og selvom kommissionen opfordrede til, at man bruger begrebet uformelt for menneskeskabte klimaændringer, kommer det måske først og fremmest til at stå som et fossil for den selvforståelse, der prægede dele af verden i de første årtier af 2000'erne.

Som videnskabshistoriker Christophe Bonneuil (2016) gør det klart, er den antropocæne videnskab mere end en fortælling, men den er *også* en fortælling (18) – en fortælling om en katastrofal måde at være i verden på. Den geologiske videnskabs fortællinger er som andre grene af videnskaben aldrig neutrale. Selvom geologerne arbejder med fakta og forsøger at afdække Jordens historie så objektivt så muligt, vil de altid afspejle deres egen tids forestillinger. Det er særligt tydeligt, når de er uenige.

Man var også uenige i 1800-tallet. Da Lundbye og Balke i 1840'erne gengav sten og klipper, diskuterede man, hvorvidt man skulle betone katastrofer eller langsomme forandringer, når jordklodens geologiske historie skulle skrives. På den ene side stod katastrofisterne, som bl.a. talte den franske zoolog Georges Cuvier. Han præsenterede en fortælling, der orienterede sig efter pludselige og voldsomme begivenheder som oversvømmelser, og som havde uddøen som et pejlemærke.

I modsætning hertil mente uniformisterne, at langsomt virkende geologiske kræfter, som stadig kunne opleves, havde formet jordkloden over lang tid. En vigtig fortaler var den britiske geolog Charles Lyell, der understregede langsomheden i de geologiske processer og pegede på menneskehedens og det enkelte menneskes livsspand som uendeligt kort og ubetydeligt. Det var en fortælling, der på anden vis end katastrofismen betonede stabilitet (Bonneuil & Fressoz 2016, 28-29). Lyell navngav den geologiske epoke, hvor mennesket for alvor blev talrigt, *Recent*, og i 1867 fik den navnet, vi kender den under i dag: *holocæn*, "helhedsepoken". Det er den epoke med stabile klimasystemer, som Crutzen og Stoermer mener, vi er på vej ud af. Vi er altså igen ved at skifte geologisk fortælling, og det er debatten om det antropocæne en vigtig del af.

Da man i midten af 1800-tallet stod mellem katastrofister og uniformister, gav det de kunstnere, der var nysgerrige på det naturvidenskabelige, inspiration til nye måder at forstå landskabet og vores relation til det på. Måske det er grunden til, at den unge mand i Lundbyes tegning er faldet i en grublende døs på sin gråsten. Den danske geolog Christopher Puggaard (1851) opfordrede i 1850 til, at man skulle se nøje på enhver sten for at tyde, hvordan den har sin dannelseshistorie skrevet i sin overflade og i sit indre (10).

Hvad man for længe siden mente kunne bevises videnskabeligt, men som man alligevel senere forkastede, kan være ubrugelig viden. At kende til katastrofister og uniformister kan virke omsonst. Alligevel kan de skiftende geologiske fortællinger skabe refleksioner over det midlertidige og begrænsede ved vores forståelse af en kompleks verden.

Der er ingen tvivl om, at et overforbrug af fossile brændsler og en ressourcebelastende levevis skaber kollaps i jordens økosystemer, og at det sætter tydelige geologiske spor, men forstår vi til fulde, hvilke forandringer vi er del af? Måske kan kunstnere som Lundbye og Balke med deres refleksioner over menneskets interageren med sten og klipper hjælpe os til at genoverveje vores måde at indlejre os i verden på.

Vi er i de seneste par år blevet opmærksomme på "katastrofernes" dynamik, om det så er vejrfænomener eller krige. Vi kan være på vej ud af den stabilitet, som vi har ment kendetegnede den holocæne epoke. Samtidig præges vi af det, som nogle kalder "klimatræthed" – en følelse af afmagt og tristesse i mødet med klimakrisernes alvor. Andre peger dog på, at der i den brede befolkning er mange små handlinger i gang, og at der frem for en udpræget træthed er tale om små, men gennemtrængende initiativer både hos den enkelte og i nye fællesskaber (Susgaard og Montgomery, 2025). Måske er der ikke så meget håb og handling i at give sig til at gruble på en gråsten eller lade sig rulle af bølgerne ombord på et tidligt dampskib. Alligevel tilbyder kunsten et refleksionsrum med historiske kig, der kan starte samtaler og skabe forestillinger

og fortællinger om, hvordan vi, når alt virker usikkert og komplekst, kan finde fodfæste. Det kan være et alternativ til den tro på egenrådig handlekraft og definitionsret, der ligger i forestillingen om det antropocæne.

LITTERATUR

Blangstrup, Chr., Johs Brøndum-Nielsen og Palle Raunkjær, red. 1915. "Bind V. Cikorie-Demersale". *Salmonsens konversations leksikon*. København: J. H. Schultz.

Bonneuil, Christophe. 2015. "The Geological Turn: Narratives of the Anthropocene". I *The Anthropocene and the Global Environmental Crisis*, redigeret af Clive Hamilton, François Gemenne og Christophe Bonneuil, 17-31. London: Routledge.

Bonneuil, Christophe og Jean- Baptiste Fressoz. 2016. *The Shock of the Anthropocene: The Earth, History and Us.* London & New York: Verso.

Crutzen, Paul og Eugene Stoermer. 2000. "The Anthropocene". *Global Change Newsletter*, nr. 41 (maj): 17-18.

Hedin, Gry. 2023. "When Trees and Stones Speak: Nature and Sensitivity in Nineteenth-Century Danish Art". I *Beyond the Light: Identity and Place in Nineteenth-Century Danish Art*, redigeret af Stephanie Schrader, Thomas Lerballe og Freyda Spira, 61-72. New York: Metropolitan Museum of Art.

IPCC. 2022: "Summary for Policymakers". I *Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, redigeret af P.R. Shukla et al., 3-48. Cambridge, UK og New York: Cambridge University Press.

IUGS. 2024. "The Anthropocene: IUGS-ICS Statement". https://www.iugs.org/post/the-anthropocene-iugs-ics-statement (sidst tilgået 27. februar 2026).

Puggaard, Christopher. 1851. *Möens Geologie. Populært fremstillet. Tillige som Veiviser for Besögende af Möens Klint.* København: C.A. Reitzel.

Statistiske Tabelværk udgivet af den dertil allenaadigst anordnede Commission. Siette Hæfte. 1842. København: Bianco Lunos Bogtrykkeri.

Susgaard, Mette og Selma de Montgomery. 2025. "Mediernes narrativ om klimatræthed fodrer den apati, vi netop skal bekæmpe". *Politiken*, 15. maj.